

dilkâdir (İstanbul 1307). 3. *el-Ma'dinü'l-adenî fi fezâ'ili Üveysi'l-Karanî* (İstanbul 1307).

Bunlardan başka *el-Eşmârü'l-ceniye fi esmâ'îl-Hanefiyye*; *Şerhu'l-Muvaṭṭa'*; *Envârü'l-Kur'ân ve esrârü'l-furkân*; *Şerhu 'Akâ'idî'n-Nesefî*; *Ferâ'idü'l-kalâ'id 'alâ eḥâdisi Şerhi'l-Akâ'id*; *Şerhu's-Şâtibiyye* gibi önemli yazma eserlerini de zikretmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ali el-Kârî, *el-Maṣnû'* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Kahire 1404/1984; a.mlf., *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbârî'l-mevzû'a* (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), Beyrut 1391/1971; a.mlf., *Fethu bâbî'l-inâye* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guddê), Halep 1387/1967; a.mlf., *Kırk Kudsî Hadîs* (trc. H. Hüsnü Erdem), Ankara 1985, s. 44-47; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, Kahire 1284, III, 185-196; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 324; Şevkânî, *el-Bedrü'l-hâlî*, I, 445; İbn Âbidîn, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, s. 346; Siddîk Hasan Han, *el-Tacû'l-mükellel*, Beyrut 1404/1983, s. 398; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 8; Serkis, *Mu'cem*, II, 1791-1794; Brockelmann, *GAL*, I, 177, 441, 449, 455, 549; II, 259, 517-523; *Suppl.*, I, 298, 524, 648, 683, 726, 749, 764; II, 277, 539-543; Ziriklî, *el-A'lam*, V, 166; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, VIII, 100; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973-74, II, 681-683; Abdullâh Mirdâd Ebû'l-Hayr, *el-Muḥtaşar min Kitâbi Neşri'n-nev ve'z-zehar fi terâcimi efâzili Mekke mine'l-karni'l-âsir ile'l-karni'r-râbi'* (nşr. M. Saîd el-Amûdî — Ahmed Ali), Cidde 1406/1986, s. 365-369; Halil İbrâhîm Kutlay, *el-İlmâm 'Ali el-Kârî ve eşeruhû fi 'il-mi'l-hadîs*, Beyrut 1408/1987; G. Rex Smith, "Al-Birrah fi ḥubb al-hirrah - a 10th/16th century Arabic text on pussy cats", *Arabian and Islamic Studies*, London 1983, s. 134-145; Önder Akıncı — Süleyman Uludağ, "Ali Kârî", *İBA*, I, 180.

AHMET ÖZEL

ALİ KEMAL

(1867-1922)

Gazeteci, yazar,
edebiyat ve siyaset adamı.

İstanbul'da Süleymaniye'de doğdu. Asıl adı Ali Rızâ'dır. Babası çalışkan, dindar bir kimse olan ve aile hayatına, saltanatla bağlılığıyla tanınan Mumcular kâhyanı Çankırılı Balmumcu Ahmed Efendi'dir.

Ali Kemal mahalle mektebinden sonra Kaptanpaşa Rüşdiyesi'ne devam etti (1876). Buranın 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi yüzünden kapatılması üzerine ertesi yıl Gülhane Askerî Rüşdiyesi'ne girdiyse de haşarlığı yüzünden bir süre sonra kovuldu (1881). Daha sonra Süleymaniye Camii'nde cami derslerine başladı. Burada *Tuhfe-i Vehbî* ile *Gülîstân*'ı ezberledi. Komşularından mâbeyin-

ci İzzet Bey'in tavsiyesi ve annesinin ısrarıyla Mekteb-i Mülkiyye'ye girdi (1882). Ahmed Midhat ve bilhassa Muallim Nâci'nin tesiri altında ilk şiirlerini bu yıllarda kaleme aldı. Yine bu sırada Muallim Nâci'nin çevresinde teşekkül eden gruba yakınlık duyan Ali Kemal, mektepteki arkadaşlarıyla *Gülşen* adlı bir dergi çıkarak (1886) ilk şiir ve yazılarını burada yayımlamaya başladı. Bu dergide biraz gençlik hevesi, biraz da şöhret kazanmak arzusuyla Menemenlizâde Tâhir ve Hoca Hayret gibi devrin önde gelen şair ve âlimleriyle münakaşalara girdi. Bu ilk yazılarında Ali Kemal adını kullandığından daha sonra bu adla tanındı. Mülkiye tahsili ve buradaki hocaların tesiriyle Muallim Nâci tarzındaki şiir ve edebiyat anlayışı zamanla değişikliğe uğrayarak daha çok siyasî ve sosyal meselelerle ilgilenmeye başladı. Mülkiye'deki hocaları arasında özellikle Mizancı Murad'ın kendisini derinden ve esaslı bir şekilde etkilediği anlaşılmaktadır. Daha iyi Fransızca öğrenmek için çareler arayarak bazı teşebbüslerden sonra Uşâkizâde Süleyman Bey'le Fransa'ya gitti (1887). Bir taraftan Fransızca'sını ilerletirken diğer taraftan da Paris'te bulunan değişik gruplara bağlı Türkler'le temas kurdu. Bir müddet Paris ile Cenevre arasında gidip geldi, ancak sonunda Cenevre'de karar kıldı. Burada Gros'un derslerine devam etti. Tanışık dostluk kurduğu Rozenşild adlı bir Rus kızının Cenevre'den ayrılması üzerine 1888'in ilkbaharında İstanbul'a döndü. Dokuz ay kadar kaldığı Avrupa'da gördüklerini uygulamak düşüncesiyle Mülkiye'deki arkadaşlarıyla İstanbul'da bir öğrenci derneği kurdu. Fakat derneğin döndürücü toplantısında yakalanarak tevkif edilirse de ceza almadan kurtuldu. Bu sırada yeniden açılan Mülkiye Mektebi'nin imtihanlarına girerek beşinci sınıfa devam başladı. Abdülhalim Memduh ve Fahreddin Reşad'la beraber yalnız tercüme hikâyeler neşretmek üzere, ancak tek sayı yayımlanabilen *Mütâlaa* adlı bir dergi çıkardı (1888). Aynı günlerde arkadaşı Abdülhalim Memduh ile gizli bir cemiyet kurmaya kalkıştıkları için bir ihbar sonucu tevkif edildi. Dokuz ay süren tutukluluktan sonra affedilerek birer münasip memuriyetle sürgüne gönderildiler. Ali Kemal, yanına annesiyle kız kardeşini alarak memur edildiği Halep'e gitti (1889). Burada bulunduğu sırada vilâyetteki yenilik taraftarı bazı memurlarla vali Ârif Paşa'ya karşı bir grup oluşturdu. Aynı zamanda idâ-

dide tarih ve edebiyat hocası yaptı, görevinde başarı göstererek maarif müdürü Tosun Paşazâde Tevfik Bey'in takdir ve dostluğunu kazandı. Bu arada eski Halep mebusu Şeyh Beşir Gaza'dan Arapça, hadis ve tefsir okudu. Maarif Nezâreti'nin okul kitapları için açtığı yarışmada *İlm-i Ahlâk* adlı eseri birincilik kazandı, fakat kendisinin bir sürgün olduğu öğrenilince mükâfat yerine idâdideki görevinden azledildi (1893). Çeşitli memuriyetlerle Halep ve civarını gezdikten sonra izin almadan İstanbul'a döndü. Sürülmesi için tekrar karar çıktığını öğrenince bu sefer Paris'e kaçtı (1895). Burada bir taraftan *İkdam* gazetesinin muhabirliğini yaparken diğer taraftan da yarım kalan tahsilini tamamladı ve Siyasal Bilgiler Okulu'ndan (École Libre des Sciences Politiques) diploma aldı (1899). "*İkdam*'ın Paris Muhabiri" adıyla "Paris Musâhabeleri" başlığı altında her hafta *İkdam*'a gönderdiği yazıları ile Türk okuyucusuna Batı dünyasını, buradaki sanat ve edebiyat anlayışı ile faaliyetlerini tanıtmaya çalıştı. Yazılarında Edebîyât-ı Cedîde'ye çeşitli ta'rizlerde bulunması üzerine Hüseyin Cahit tarafından *Servet-i Fünûn*'da tenkit edildi ve mektuplarında ele aldığı bazı konuların *Figaro*'dan aktarma olduğu ortaya çıkarıldı. Böylece ikisi arasında daha sonra da devam edecek şiddetli bir çatışma başlamış oldu. Çok rağbet gören ve dört yıl kadar devam eden bu yazı serisi hükümetin yasaklaması sonucunda kesintiye uğradı. Bu arada Paris'teki Jön Türkler'le tanıştı ve Mizancı Murad'ın gelmesiyle yeni bir şekil kazanan Jön Türk hareketinin içinde yer aldı. Jön Türk hareketini bir bütün olarak yürütüp kontrol etmek maksadıyla kurulan "Hey'et-i Teftiş ve İcrâ'nın neşriyat komitesi" üyesi oldu. Ancak Murad Bey'in, Ahmed Rızâ ve etrafındakilerle ihtilâfa düşmesi üzerine Sultan Abdülhamid ile anlaşarak İstanbul'a gelmesinden sonra Jön Türkler'den ayrıldı ve bütünüyle onların aleyhine döndü. Nitekim bu anlaşmazlık daha sonraki yıllarda gittikçe artarak sonunda düşmanlığa dönüşmüş, hatta İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Jön Türkler'in, Kuvâ-yı Milliye'yi de İttihat ve Terakki'nin devamı saydığından hep sine karşı şiddetle menfi bir tutum takip etmiştir.

Ali Kemal bu devrede İsviçre'nin Zürih şehrinde Türkler'e mahsus bir Mekteb-i Sultânî açmak ve mezunlarını Avrupa'nın önde gelen üniversitelerine göndermek gibi önemli bir projeyi gerçekleştir-

mek için çalıştıysa da talebe bulamadığından bundan vazgeçti. Paris'teki Türk öğrencilerin işlerini takip etmek üzere talebe nâzırı oldu, fakat işinden ve talebelerin çalışmalarından memnun kalmayınca kısa zamanda istifa etti. Yine bu yıllarda Brüksel Sefareti ikinci kâtipliğiyle görevlendirilmişti (1897). Bir taraftan sefir Münir Paşa ile araları açık olduğu, diğer taraftan Jön Türkler'in faaliyetlerini takip etmek ve neşriyatta bulunmalarını önlemek amacıyla Ahmed Celâleddin Paşa ile anlaştığı için Cenevre'de kalarak Brüksel'e gitmemişti. Fakat daha sonra sarayın Jön Türklerle anlaşması ve genel bir af çıkarılması üzerine sefir tarafından Brüksel'e davet edilince istifa etti (1898). Avrupa'da yapacak bir işi kalmaması ve malî durumunun da bozulması sebebiyle bir Mısırlı prenze ait çiftlikli idare etmek için Kahire'ye davet edilince İspanya ve Tunus üzerinden Kahire'ye gitti (1900). Burada oldukça rahat günler geçiren Ali Kemal bilhassa yazı hayatı ve gazetecilik yönünden verimli bir döneme girdi. Yol hâtıralarını *Tunus* isimli kitabında anlattı. *Mes'ele-i Şarkıyye* adlı kitabını bastırdı. Sadece tek sayı yayımlayabildiği *Mecmûa-i Kemâl* adıyla bir dergi çıkardı (1901). Seyahat intibahlarının yer aldığı ve yazılarının çoğu kendi kaleminden çıkan bu dergiden sonra *Türk* (1903-1907) gazetesini yayımlamaya başladı. Burada Yusuf Akçura'nın meşhur "Üç Tarz-ı Siyâset" adlı yazı serisini "Cevabımız" başlıklı bir yazıyla tenkit etti. Yaz tatili için gittiği İsviçre'de tanıştığı bir kıza ertesi yıl Londra'da evlendi (1903). Bir süre daha Kahire'de kaldı, ancak bu yıllarda Mısır'da ortaya çıkan iktisadî buhran sebebiyle o da sıkıntıya düştü. Hükümetin izniyle Meşrutiyet'in ilânından kısa bir süre önce Paris üzerinden İstanbul'a döndü ve böylece yirmi yıllık sürgün hayatı sona erdi (1908). İstanbul'da bir taraftan *İkdam* gazetesinin başmuharrirliğini yaparken diğer taraftan da Mekteb-i Mülkiyye'de siyasî tarih, Dârülfünun'da Osmanlı tarihi okutmaya başladı. Yeni kurulan Ahrar Partisi üyesi olarak *İkdam*'daki yazılarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hükümetlerinin aleyhinde bulunan ve hatalarını cesaretle tenkit eden Ali Kemal, bu sebeple gazetesi *Tanin*'i ve kalemini İttihatçıların emrine veren Hüseyin Cahit'le tekrar çatıştı. Yine bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yayımlanan ve sahipliğini Dr. Bahaddin Şâkir'in yaptığı *Şûrâ-yı Ümmet*

gazetesi ile çatıştı. Gazetede çıkan "İsminden Utanmayanlar Silsilesinden Ali Kemal Bey'in Hakikati" adlı bir yazı üzerine Ali Kemal Dr. Bahaddin Şâkir aleyhine hakaret davası açtı. Türk basın tarihinde "Şûrâ-yı Ümmet-Ali Kemal Davası" adıyla bilinen bu meşhur dava, bir ay kadar süren muhakeme sonunda Dr. Bahaddin Şâkir'in beraati ile sonuçlanmıştı (1909 Mayıs sonu). Ali Kemal'in Jön Türklerle münasebet ve mücadeleleri hakkında mühim bilgiler taşıyan bu davanın safahatı, daha sonra neşredilmiştir (*Şûrâ-yı Ümmet-Ali Kemal Davası*, İstanbul 1325, 168 s.). 31 Mart Vak'ası'nı takip eden günlerde yeniden iktidara geçen İttihatçılar tarafından idam edilmek korkusuyla İstanbul'dan Paris'e kaçtı. Daha sonra Londra civarında Bournemouth'a yerleşti. Sık sık gidip geldiği Paris'te *Yeni Yol* adlı bir dergi çıkardı (1909). Ancak çıkışından bir süre sonra derginin Türkiye'ye girişi yasaklanınca kapatmak zorunda kaldı. Bu arada eşi de öldü. Ali Kemal bu dönemde *Fetret* adlı romanını kaleme aldı (1911).

1912 yılı Temmuzunda İttihat ve Terakki iktidarı değişip genel af ilân edilince ağustos ayında İstanbul'a döndü ve yeniden *İkdam*'da başmuharrir olarak yazmaya başladı. Ancak altı ay sonra Bâbîâlî Baskını'yla hükümet devrilip İttihatçılar tekrar iktidara geçince Ali Kemal Viyana'ya sürüldü. Üç ay sonra İstanbul'a döndü. Büyükkada'ya yerleşerek *Bir Safha-yı Târîh* ve *Ricâl-i İhtilâl* adlı eserlerini yayımladı (1913). Aynı yılın ekim ayından itibaren *Peyâm*'ı çıkarmaya başladı. Bu arada Tophane müşiri Zeki Paşa'nın kızı ile evlendi (Ocak 1914). Yaptığı muhalefet okuyucular tarafından tutulmakla birlikte hükümet Ali Kemal'in tenkitlerine dayanamadı, temmuz başında gazetesini kapattı ve yazı yazmasını yasakladı. Bir ay sonra I. Dünya Savaşı çıkınca maddî durumu iyice bozulan Ali Kemal bu yıllarda öğretmenlik yaptı ve ticaretle uğraştı. Harbin sonuna doğru kontrol gevşeyince tekrar yayın ve yazı faaliyetlerine döndü. Bu dönemdeki yazılarının ilki Rusen Eşref'in edebiyat hakkındaki anketine verdiği cevaptır (*Diğerler ki*, İstanbul 1334, s. 291-340). *Râşid Müverrih mi Şair mi?* adlı kitabını da bu sırada yayımladı (1918). Mütarekeden sonra politikaya atılan Ali Kemal önce Osmanlı Sulh ve Selâmet Cemiyeti'nin kurucusu ve idare meclisi üyesi (1918), ardından da Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın genel sekreteri oldu. Birinci Damad Ferit Paşa kabinesinde Ma-

arif nâzırı (3 Mart 1919), ikincisinde ise Dahiliye nâzırı (19 Mayıs 1919) oldu. Bu sırada Anadolu'daki valilere, Paris'te başlayan barış görüşmelerinden aleyhte bir karar çıkması endişesiyle, görüşmeler sonuçlanıncaya kadar herhangi bir çatışma ve karışıklığa sebep olacak ve düşmanın yeniden müdahalesini gerektirecek faaliyetlerden kaçınılmasını isteyen (bk. Bayar, VIII, 2493), Kuvâ-yı Milliye aleyhine ve Mustafa Kemal'in azline dair iki tamim gönderdi (bk. Ali Kemal, s. 182-184). İngiliz mandası taraftarı olarak İngiliz Muhipleri Cemiyeti Merkez Kurulu üyesi oldu. Yunanlılar'ın İzmir'e çıkması ve Anadolu içlerine doğru ilerlemesinin devam ettiği bu günlerde Paris'te Osmanlı tezi reddedildi ve kabine üyelerinden Nâfia vekili Ferid Bey'le Eşil Lâyihası meselesinde aralarında çıkan anlaşmazlık sebebiyle Ali Kemal de nâzırlıktan istifa etti (26 Haziran 1919) (bk. Tunaya, II, 295-296). Tekrar gazeteciliğe başlayarak *Peyâm*'ı yeniden çıkardı (14 Ağustos 1919) ve Kuvâ-yı Milliye aleyhindeki yazıları sebebiyle talebeler tarafından istifaya zorlanıncaya kadar Dârülfünun'daki derslerine devam etti. *Peyâm* bir müddet sonra Mihran Efendi'nin *Sabah* gazetesi ile birleşerek *Peyâm[-ı]-Sabah* adı altında ve Ali Kemal'in idaresinde Millî Mücadele aleyhinde yayını sürdürdü (Ocak 1920). Ali Kemal'in Artin Kemal adıyla anılmasının sebeplerinden biri de budur. Bu sırada millî kuvvetler Anadolu'da Yunanlılar'la savaşa devam ediyor, yer yer kazanılan zaferler çekilen sıkıntıları ve mâruz kalınan eziyetleri unutturuyordu; fakat Anadolu'nun zafer ihtimali henüz kesin olarak belirmediğinden Ali Kemal hâlâ Ankara'ya muhalefetini sürdürüyor ve Ankara hükümetini İttihatçılar olarak görüyordu. Nihayet Yunan kuvvetlerinin

Ali
Kemal

bozguna uğraması üzerine düştüğü hatayı kabul ederek, 10 Eylül 1922 tarihli "Gayelerimiz Bir İdi ve Birdir" adlı son başmakalesinde yanılmış olduğunu açıkladı. Lozan Antlaşması'ndan kısa bir süre önce Ankara hükümeti Ali Kemal'in Ankara'ya sevkini istemişti. Bunun üzerine Ali Kemal İstanbul'dan kaçırıldı ve trenle Ankara'ya gönderileceği sırada İzmit'te Nüreddin Paşa'nın emriyle (bk. Apak, s. 264) linç edilerek öldürüldü (6 Kasım 1922).

Nevi şahsına münhasır ve muhafazakâr bir insan olan Ali Kemal Türkçe'yi üstün bir kabiliyet ve ustalıkla konuşmak, kendine has bir üslûpla kolay, çabuk ve tashihsiz yazmakla tanınmıştır. Mülkiye'den hocası olan Mizancı Murad'ın büyük ölçüde tesirinde kaldığından, hayatı tıpkı onunki gibi yurt içinde ve dışında çeşitli mücadelelerle geçmiş, mizacının da tesiriyle daima muhalifler safında yer almış, bir mücadele ve münakaşa adamı olarak yaşamıştır. Ancak kanaatlerinde inatla ısrar etmesi ve daima ön safta olmak arzusu hayatına mal olmuştur. Kendisi, yıllarca memleketine hizmet için çalıştığı halde beklediği ve hak ettiği ilgi ve yardımı görmediğinden şikâyet etmiştir. Yine mizacının tesiriyle giriştiği işlerin hemen hiçbirinde uzun süreli başarı sağlayamamış ve mücadeleden yorgun düştüğü zamanlarda kırılgan bir hayat sürmüştür.

Eserleri. Daha çok siyasî yazıları ve gazeteciliğiyle tanınan Ali Kemal'in en önemli yazıları edebiyat, dil ve tarih konularındadır. Büyük bir kısmı gazete ve dergilerde kalan yazılarının ancak bir bölümü sonradan kitap haline getirilmiştir.

Romanları. Yayımlanmış eserleri arasında ilk sırada roman denemeleri gelir. Romandan çok uzun hikâye denebilecek bu eserlerinde Ali Kemal karşılaştığı veya başından geçen bazı olayları anlatmıştır. 1. *İki Hemşire* (İstanbul 1315). Halep'teki sürgün yıllarında bir kısmı kendi başından geçen olayların hikâye edildiği bir romandır. 2. *Çölde Bir Sergüzeşt* (İstanbul 1316). Yazarın yine Halep günlerinin çeşitli akislerini taşıyan bir romandır. Bu iki eser, ilk yayımlarından bir müddet sonra yazar tarafından bir araya getirilerek *Bir Safha-i Şebâb* adıyla ikinci defa yayımlanmıştır (İstanbul 1329). 3. *Fetret* (İstanbul 1329). Ali Kemal'in siyasî, edebî ve sosyal görüşlerinin yer aldığı ve kahramanının şahsında kendini ve ailesini anlat-

tığı, bu yüzden bir nevi otobiyografisi olma özelliğini de taşıyan bir romandır.

Edebî ve Tenkidî Eserleri. 1. *Sorbon Dârülfünûnu'nda Edebiyyât-ı Hakikiyye Dersleri* (İstanbul 1314). Modern Fransız edebiyatını bütün yönleriyle tanıtan ve Türk edebiyatı tarihinde modern tenkit anlayışına örnek olabilecek yazılardan meydana gelen bir eserdir. Daha sonra bazı tashih ve ilâvelerle yeniden basılmıştır (İstanbul 1330). 2. *Paris Musâhabeleri* (I-III, İstanbul 1315). Ali Kemal'in Paris'ten *İkdam*'a gönderdiği yazılarının bir kısmını topladığı eseridir. Görüldüğü ilgi üzerine daha sonra iki cilt halinde yeniden yayımlanmıştır (İstanbul 1329-1331). 3. *Râşid Müverrih mi Şair mi?* (İstanbul 1334). Ahmed Refik'in Vak'anüvis Râşid hakkında *Yeni Mecmua*'da yayımladığı bir yazı ile mecmuayı çıkaran Refik Halit'in bir münasebetle *Peyâm*'ı tenkit etmesi üzerine kaleme alınmıştır. Yazar burada Râşid'in bir tarihçiden ziyade sadece vak'anüvis, fakat iyi bir şair olduğunu ileri sürer. Görüşlerini ispat etmek için bir taraftan çok iyi bildiği divan edebiyatının bir değerlendirmesini yaparken diğer taraftan da Sultan III. Ahmed devri olaylarını siyasî tarih gözüyle ele alarak Râşid'in yapamadığı tarihçiliğin nasıl olması gerektiğini göstermek ister. Ali Kemal'in edebiyatımızda tenkit türünde örneği az görülen bu eseri, onun tenkitçi yanını ve kültürünün genişliğini göstermektedir.

Bunlardan başka Ruşen Eşref'in anketine yazılı olarak verdiği ve Türk edebiyatının geçmişi, o günkü durumu ve geleceği üzerinde dikkate değer görüşlerinin yer aldığı orta boy bir risâle hacmindeki cevabı ile (*Diğerler ki*, İstanbul 1334, s. 291-340; yeni harflerle sadeleştirilmiş yayımı, Şemsettin Kutlu, Ankara 1985, s. 267-314) Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyâset*'ini tenkit için yazdığı ve bu eserin müstakil olarak yapılan baskılarında yer alan "Cevabımız" başlıklı makalesi de zikredilmelidir (İstanbul 1327; Enver Ziya Karal'ın giriş ve değerlendirme mahiyetindeki önsözü ile Ankara 1976, 1987, s. 37-44). Ayrıca onun Mizancı Murad Bey'e yazdığı mektuplardan on sekiz tanesi Birol Emil tarafından yayımlanmıştır (*Jön Türklere Dair Vesikalar*, s. 35-60). Ali Kemal'in bir kısım mektupları da Ahmed Bedevî Kuran tarafından konularına göre parça parça neşredilmiştir (*İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 108-109, 119, 133, 137, 161). Bu kitabın

138-146. sayfaları arasında neşredilen mektupların çoğu, aynı yazarın *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele* adlı eserinde tekrar basılmıştır (s. 300-309). Bazı şifahi bilgilere göre, üzerinde adı bulunmakla beraber *Edebiyat ve Siyâsiyat* (İstanbul 1326) adlı eserin de Ali Kemal'e ait olduğu kabul edilmektedir. *Tunus* (Paris 1900) adlı eser ise yol hatıralarını anlattığı küçük bir risâledir.

Tarihe Dair Eserleri. 1. *Mes'ele-i Şarkîyye-Medhal* (Kahire 1900). "Şark meselesi"nin mahiyeti, ortaya çıkışı, safhaları, bunun aslında bir hilâl-salıp mücadelesi olduğu yerli ve yabancı birçok ilim adamının eser ve fikirlerinden hareketle açıklanmış, gerekli tenkitler yapılarak Şark ve Garb dünyasının yanlışlıkları açıkça belirtilmiştir. 2. *Bir Safha-i Târîh* (İstanbul 1329). Yazarın siyasî tarih şuurunun gelişmesine hizmet maksadıyla bir araya getirdiğini belirttiği, memleket içinde ve dışında cereyan eden günlük olayların ilhamıyla *İkdam*'da yayımladığı yazılardan meydana gelen bir eserdir. 3. *Ricâl-i İhtilâl: Condorcet, Saint Just, Danton, Robespierre* (İstanbul 1329). Fransız İhtilâlî'nin önde gelen isimlerinden dördünün hayat hikâyelerinin anlatıldığı ve her yönüyle tanıtıldığı bir eserdir. 4. *Ömrüm* (İstanbul 1958, nşr. Zeki Kuneralp). İlk defa 1913'te *Peyâm* ve *Peyâm-ı Edebî*'de yirmi iki tefrika halinde yayımlanmıştır. Gazetenin kapatılması üzerine yarım kaldığı için beş yıl sonra yeniden çıkmaya başlayan *Peyâm*'da baştan itibaren bazı tashihler görerek otuz iki tefrika halinde tekrar neşredilmiş, fakat yine tamamlanamamıştır. Eser Ali Kemal'in çocukluğundan Halep'teki son günlerine kadar olan yirmi altı yıllık bir devreyi içine almaktadır. Eseri kitap şeklinde yeni harflerle yayıma hazırlayan oğlu Zeki Kuneralp, "Ömrüm Sonrası" başlığı altında hayatının daha sonraki yıllarını özet halinde kitaba ilâve etmiştir. Bu neşir birçok okuma hatasına rağmen, Ali Kemal'in hayatının bilhassa ilk devresi için en iyi kaynaklardan biridir.

Diğer Eserleri. 1. *Kadın Mektupları* (İstanbul 1313). Ali Kemal'in Marcel Prevost'tan çevirerek *İkdam*'da yayımladığı bir eserdir. İçinde İbrahim Hikmet imzasıyla Ali Kemal tarafından yazılmış birkaç mektup da vardır. 2. *İlm-i Ahlâk* (İstanbul 1330). Halep'te Mekteb-i İdâdî muallimi bulunduğu sırada Maarif Nezâreti tarafından açılan yarışmaya

katılmak için idâdîlerin yedinci yılı ders programına uygun olarak hazırladığı bir eserdir. Ahlâk-ı amelî ve ahlâk-ı nazarî olmak üzere iki ana bölümden meydana gelen ve yazarının daha çok "ferdî ve içtimâî ahlâk" üzerinde durduğunu belirttiği bu eser dinî kaynaklara, bilhassa konu ile ilgili âyet ve hadislere dayanılarak hazırlanmıştır. "Hâtîme" kısmında belirttiğine göre yazar eserini sade bir dille kaleme almakla beraber gerektiğinde edebî bir üslûp kullanmış, bu arada konu ile ilgili Arapça ve Farsça beyitlerle kelâm-ı kibarlara da yer vermiştir. Hadisler konusunda *Şahîh-i Buḥârî* ile Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-şâgîr*'inden istifade ettiğini ve mevzû hadisler için de Süyûtî'nin *el-Le'âli'l-maşnû'a fi'l-eḥâdîş-i'l-mevzû'a*'sına başvurduğunu belirtmiştir. Eser Ali Kemal'in dinî bilgi ve görüşlerini aksettirdiği kadar dinî kaynaklara hâkimiyetini de göstermekte ve şimdiye kadar sözü edilmeyen önemli bir yönünü ortaya koymaktadır. İlk Osmanlı ateistlerinden Bahâ Tevfik, *Felsefe Mecmuası*'nda (nr. 4, s. 49-55, İstanbul 1329) Ali Kemal'in bu kitabını tenkit ederken, eserin Şark ve Garp kaynaklarından derlenmiş bir "parça bohçası" gibi olduğunu ileri sürerek faydalandığı bazı Fransız yazarlarını cahil ve değersiz kişiler diye vasıflandırmış, Ali Kemal'i de bilgisizlik ve haddini bilmezlikle itham etmiştir. Fakat daha sonra Ahmed Nebil ile birlikte çıkardığı *Psikoloji* kitabında, Ali Kemal'i tenkit ederken cahil ve değersiz bulduğu Etienne de Laotière'i överek sözlerinde ciddi olduğunu göstermiştir.

Gazete ve Dergiler. 1. *Gülşen*. Ali Kemal'in Mülkiye'de talebe iken okul arkadaşları İbrahim Fehim ile birlikte 27 sayı çıkardığı haftalık bir edebiyat mecmuasıdır (31 Kânunusâni 1301-6 Teşrîni-sâni 1302). 2. *Mecmûa-i Kemâl*. Kahire'de bulunduğu yıllarda yayımlamaya başladığı üç aylık bir dergidir. 1 Haziran 1901'de çıkan 224 sayfalık ilk sayısından sonra devam etmemiştir. 3. *Türk*. Kahire'de haftalık olarak yayımlanmıştır. İlk sayısı 1309 Teşrînievvelinde çıkmış ve kütüphanelerdeki nüshalarına göre 187. sayıya kadar devam ederek Teşrînisâni 1323'te Ali Kemal İstanbul'a dönmeden önce yayımına son verilmiştir. 4. *Yeni Yol*. 31 Mart Vak'ası'nın ardından Paris'e kaçtığı sırada orada tek başına çıkardığı bir dergidir (5 Teşrînievvel 1325-31 Teşrînievvel 1325 arasında 5 sayı). 5. *Peyâm*. Ali Kemal'in ken-

di adına çıkarmaya başladığı gazetenin ilk nüshası 15 Zilkade 1331'de (16 Ekim 1913) yayımlanmıştır. 1914 yılı Temmuz ayı başlarında 149. sayısında İttihatçılar tarafından kapatılmış, 1919 yılında (14 Ağustos) yeniden neşredilmiş, Ocak 1920'de ise Mihran Efendi'nin *Sabah* gazetesiyle birleşerek *Peyâm[-i]-Sabah* adı ile yayımını sürdürmüştür. Ali Kemal'in öldürülmesi üzerine bu defa gazete sadece *Sabah* olarak çıkmaya devam etmiştir. *Peyâm* önceleri *Peyâm-ı Edebî* adlı haftalık bir ek çıkarmış, *Sabah* ile birleştikten sonra da bu ilâvenin yayımına *Peyâm[-i]-Sabah Edebî Nüsha* adıyla devam edilmiştir (*Peyâm* ve ilâvelerinin koleksiyonları ve bulundukları kütüphaneler için bk. Duman, s. 317-319).

BİBLİYOGRAFYA:

BA, *Sicill-i Ahvâl Defterleri*, nr. 72, s. 431; Ali Kemal, *Ömrüm* (nşr. Zeki Kunalalp), İstanbul 1985; Mehmed Murad, *Mücâhede-i Milliye*, İstanbul 1324, s. 193; Hüseyin Câhid, *Kav-galarım*, İstanbul 1326, s. 35-92; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, V, 836-841, 844-848; Ahmed Bedevî Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 116, 118, 131, 138-146, 168, 169, 271, 292, 704, 718; a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1959, s. 177, 189, 195, 207, 289, 296, 300-309; Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1965, I, 192-194; II, 378; III, 747-749; IV, 1120, 1347; VI, 1967; VII, 2134-2137, 2205-2208; VIII, 2492, 2493, 2524; Asım Us'un *Hatıra Notları*, İstanbul 1966, s. 47-54; Yahya Kemal [Beyatî], *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul 1968, s. 70-99; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, s. 202-206, 338; Özege, *Katalog*, I, 325; IV, 1669, 1750, 1884; Birol Emil, *Mizancı Murad Bey, Hayatı-Eserleri*, İstanbul 1979, s. 155, 636; a.mlf., *Jön Türklerle Dair Vesikalar*, İstanbul 1982, s. 15-60; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 231-232, 334-335, 382-383; Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı*, s. 134, 137, 140-141, ayrıca bk. İndeks; Ö. Faruk Hüyüğüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir 1984, s. 16, 25; Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1984, I; II (1986); III (1989), bk. İndeks; M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakî Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul 1985, I, 176-177, 184-185, 213, 528; Hasan Duman, *Katalog*, s. 1, 24, 241, 317-319, 420; Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subay'ın Hatıraları*, Ankara 1988, s. 262-265; "Ali Kemal'in İzmit'te Anadolu Ajansı Muhabirine Son Beyanâtı" ve "Ali Kemal İzmit'te Halk Tarafından Linç Edilmiştir", *Vakit* (İstanbul 8 Teşrînisâni 1338); Rıza Tevfik, "Ali Kemal Nasıl Kaçırıldı; Rıza Tevfik'in Hatıratı I-XXX", *Yeni Sabah*, nr. 3457-3491 (İstanbul 10 Kasım-14 Aralık 1948); B. Olker, "Ali Kemal Bey", *İst.A*, II, 673-674.

MUSTAFA UZUN

ALİ KUŞÇU

(ö. 879/1474)

Timurlular devrinde
Semerkant'ta yetişmiş,
daha sonra Osmanlı ülkesinde
büyük bir şöhet kazanmış olan
Türk astronom ve matematikçisi.

Asıl adı Alâeddin Ali, babasının adı Muhammed'dir. Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle beraber XV. yüzyıl başlarında Semerkant'ta dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Babası, Uluğ Bey'in doğancıbaşısı olduğu için "kuşçu" lakabıyla anılmıştır. Kendisi de büyük bir âlim olan ve âlimleri koruyan Uluğ Bey, Ali Kuşçu'yu ya doğrudan doğruya babası vasıtasıyla veya aslen Bursa'lı olan ve tahsil için Mâverâünnehir'e giden Kâdîzâde-i Rûmî aracılığıyla tanıyarak ona ders verdi. Dolayısıyla o, matematik ve astronomi alanındaki temel bilgileri Semerkant'ta Uluğ Bey, Kâdîzâde-i Rûmî ve Gıyâseddin Cernşid'den aldı. Rivayete göre, bir türlü ilme doymayan Ali Kuşçu, Uluğ Bey ve Kâdîzâde'den izin alamama endişesiyle gizlice Kırman'a gitti. Orada birçok kitabın yanı sıra Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Tecridü'l-kelâm* adlı eseriyle şerhini de okuma fırsatı buldu ve daha sonra Tûsî'nin eserini *Şerḥu't-Tecrid* adıyla şerhederek Ebû Saîd Han'a takdim etti. Tekrar Uluğ Bey'in yanına döndüğünde ona Kırman'da kaleme aldığı *Ḥallü eşkâli'l-kamer* adlı risâlesini sunarak takdirini kazandı. Bundan sonra ilmini ilerletmek üzere Uluğ Bey tarafından Çin'e gönderildiği ve dönüşünde dünyanın yüzölçümünü, ayrıca meridyeni hesap ettiği bilinmektedir.

Uluğ Bey'in öldürülmesinden (1449) sonra koruyucusuz kalan Ali Kuşçu, Timurlular'ın sarayından ayrılarak hac maksadıyla Mekke'ye giderken Tebriz'e uğradı. Burada Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'dan büyük ilgi gördü ve elçilik göreviyle Fâtih Sultan Mehmed kâtına gönderildi. İlmine hayran olan Fâtih'in ısrarı üzerine elçilik görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a döndü ve yol boyunca büyük törenlerle, armağanlarla karşılandı. Fâtih 1473'te Uzun Hasan üzerine yaptığı sefere birlikte götürdüğü Ali Kuşçu'yu dönüştürme Ayasofya Medresesi'ne müderris tayin etti. Bu tayin İstanbul'da astronomi ve matematik alanındaki çalışmalara canlılık getirmiş, hatta Ali Kuşçu'nun derslerini ilim adamları dahi takip etmişlerdir.